

Ігор Срібняк
ORCID iD 0000-0001-9750-4958

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Тимошенка 13б, Київ, Україна,
i.sribniak@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ У ТАБОРІ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ ВЕЦЛЯР, НІМЕЧЧИНА (червень 1916 – лютий 1917 рр.)

В статті проаналізовані особливості проведення національно-просвітницької роботи в середовищі полонених вояків-українців у таборі Вецляр, Німеччина, протягом червня 1916 – лютого 1917 рр. З моменту українізації табору (вересень 1915 р.) вона велась заходами членів Просвітнього відділу СВУ, а з травня 1916 р. – після створення Просвітньої громади ім. М. Драгоманова – перейшла до сфери відповідальності її членів з числа полонених. Завдяки приїзду групи українських активістів з табору Фрайштадт (Австро-Угорщина) стало можливим організувати щоденне проведення занять у таборівій народній школі грамоти та стале функціонування всіх освітніх курсів.

Громада дбала про забезпеченість школи вчительським складом з числа самих полонених, разом з тим дуже важливою була й участь у викладацькій роботі цивільних членів Просвітнього відділу СВУ – просвітян з гімназійною або університетською освітою. Крім того, члени Просвітньої громади готували скликання загальнотаборових зборів (вічей), призначали референтів для культурно-освітньої роботи в окремих блоках табору, опікувались таборовою бібліотекою. В рамках Громади діяв учительський гурток, члени якого мали можливість вдосконалювати свої професійні компетенції на спеціальних семінарах, які час від часу скликались у таборі.

З огляду на те, що в складі товариства об'єдналася найсвідоміша та найактивніша частина полонених, члени Просвітньої громади справляли вирішальний вплив на всі сторони культурно-освітнього і національно-організаційного життя в таборі. Крім того, громадівці активно долучались й до активізації просвітнього життя полонених, які перебували у складі робітничих команд поза табором. Значною мірою завдяки їх зусиллям стало можливим національно освідомити значну кількість полонених українців, які пізніше увійшли до лав «Синьожупанної» дивізії, взявши діяльну участь у боротьбі за українську державність.

Ключові слова: полонені українці; Просвітня громада; вчитель; табір Вецляр; Німеччина.

© Срібняк Ігор, 2021

<https://doi.org/10.28925/2312-5829.2021.2.2>

Одним з драматичних наслідків Першої світової війни був полон, в якому опинились та довгий час перебували десятки і сотні тисяч вояків зі складу армій протиборчих держав, поділених своєю приналежністю до двох військово-політичних блоків-антагоністів – Антанти і Четверного союзу. Під час перебування за дротами полоненим різної національностей судилася різна доля, так само різнилились й умови їх перебування у полоні, відмінним був й характер опіки, яка забезпечувалась національними червонохресними та харитативними організаціями. У німецькому та австро-угорському полоні полонені вояки царської армії найбільше потерпали від недостатнього харчування та примусу до виконання важких робіт у копальнях та на промислових підприємствах. Водночас й таборовий побут переважної більшості полонених був дуже обтяжливим, породжуючи в їх душах відчуття безнадії та близькості смерті.

Серед загальної маси багатонаціональних таборів полонених російської армії цілком осібне місце посідали т.зв. «пропагандистські» табори, створення яких було санкціоноване Берліном і Віднем з метою виокремлення полонених різної національної приналежності. Така сепарація, а головне – проведення серед представників поневолених Росією народів роботи національно-культурного змісту – мало сформувати в цих таборах активістів з виробленим національно-державницьким світоглядом. У свою чергу їх повернення додому посилювало би відцентрові тенденції в межах Російської імперії, та за сприятливих умов могло би призвести до постання на її уламках національних держав. Відтак на теренах Австро-Угорщини та Німеччини були створені табори для окремого (від росіян) утримання грузинів, мусульман, поляків, українців та ін.

Творенням українських таборів безпосередньо опікувався Союз визволення України (політична організація українських революціонерів-емігрантів), заходами якого до Раштату, Вецляра і Зальцведеля (Німеччина) та Фрайштадту (Австро-

Угорщина) були відряджені його представники, які мали своїм завданням створити українські гуртки та організувати їх поточну роботу. Найголовнішим завданням емісарів СВУ стало налагодження в таборах освітньої роботи, бо тільки в такий спосіб можна було пробудити у полонених приспаний національний сентимент. Першим кроком на цьому шляху стало заснування шкіл грамоти та проведення викладів з різних галузей знань для тих полонених, які вже мали початковий освітній ценз.

Метою даної статті є розкриття особливостей проведення національно-просвітницької роботи в середовищі полонених українців у таборі Вецляр, Німеччина, яка здійснювалась заходами «Просвітнього відділу СВУ» та українськими активістами у другій половині 1916 – на початку 1917 рр.

Дослідження цієї теми являє собою **актуальний напрям** освітнологічних студій, бо дозволяє реконструювати процес становлення та розвитку українського національного шкільництва на чужині – в екстремальних умовах полону під час Першої світової війни.

Джерельною основою даної статті стали матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) та Центрального державного історичного архіву, м. Львів (ЦДІА України, м. Львів). Важливе значення для відтворення динаміки розвитку просвітньої роботи у Вецляр має стаття П. Лисецького (Лисецький, 1918), який брав безпосередню участь в налагодженні культурно-організаційного життя у цьому таборі, що зрештою дозволяє віднести цю публікацію до розряду джерел. Нарешті, ще одним важливим джерелом стали матеріали таборової преси, на шпальтах якої регулярно уміщувались повідомлення про досягнення таборових освітніх організацій.

Окремі аспекти діяльності освітніх осередків у таборі полонених українців Вецляр (Німеччина) під час Першої світової війни вже вивчались як німецькими (Rehmer, 1994; Rehmer, 1997; Runzheimer, 1994), так і українськими (Срібняк, 1998; Срібняк, 1999, с. 93-110) дослідниками у 1990-х рр. Розрізнені факти про діяльність просвітніх осередків присутні у низці німецькомовних статей, що вийшли друком на початку XXI ст. (Runzheimer, 2002; Golczewski, 2010, s. 108-127; Jung & Wiedl, 2016).

У подальшому особливості культурно-просвітньої роботи в українських таборах у Німеччині (і зокрема у Вецлярі) досліджувались Л. Кривошеєвою (Кривошеєва, 2009). Безпосередньо специфіці розвитку освітньої справи у таборі Вецляр була присвячена стаття, що вийшла друком в одному з регіональних історичних часописів (Мозохіна, 2014), проте весь її текст був запозичений з вже згадуваної монографії «Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині...» (Срібняк, 1999, с. 93-110), що звільняє автора даної розвідки від необхідності її критичного розгляду.

В російській історіографії присутні лише окремі згадки про існування цього табору (Нагорная, 2010), які при тому позначені виразною упередженістю та тенденційністю, рівно ж як і небажанням російських істориків враховувати напрацювання українських авторів з цієї проблематики (Срібняк, 2018).

Просвітня робота в таборі Вецляр була започаткована ще у вересні 1915 р., коли тут заснувалась народна школа для навчання грамоті неписьменних полонених (які добровільно до цього зголошувалися). Спочатку нею опікувався Просвітній відділ СВУ, члени якого здійснювали пошук полонених – вчителів за фахом, які й проводили виклади для своїх земляків. Зі збільшенням кількості членів української таборової організації навесні 1916 р. стало можливим передати школу в підпорядкування спеціально для цього створеній просвітній секції, в складі якої були створені т.зв. «Учительське тіло Народної школи» (власне організація вчителів) і «Учительське тіло Січі» (вчителі, які працювали з членами таборового товариства «Запорізька Січ») (ЦДІАУЛ, арк. 3).

25 травня 1916 р. на основі просвітньої секції була створена «Просвітня громада імені М. Драгоманова» – «національна організація, до якої мали належати всі освідомлені громадяни в таборі». Її члени мали провадити «семінар народнього виховання і організації», а також «серію викладів у Шевченківським курні (у товаристві «Запорізька Січ» – *авт.*)» (ЦДАВОУа, арк. 12). До її складу увійшли представники т.зв. «бльокових організацій» (блок являв собою сукупність 10 бараків табору). Старші блоків та бараків спочатку призначались німецькою комендатурою

з числа унтер-офіцерів для виконання адміністративних функцій серед полонених, але після українізації табору справа їх призначення була делегована Просвітньому відділу СВУ та проводу української організації в таборі. Слід відзначити, що «бльокові організації» не мали тривких організаційних засад, а серед їх членів бракувало внутрішньої єдності.

Новостворена громада спрямувала свої зусилля насамперед на залучення до таборової школи нових учнів, звернувшись із закликом до всіх полонених українців табору: «Брати Земляки! В освіті, науці і організації лежить доля народу! Освіта і наука се хрустальна криниця, з котрої черпає кождий народ животворну силу свого істновання й життя-буття! Наука і знанє – се дорогоцінна скарбниця, що береже у своїм нутрі найкращі жемчуга людського ума людського духа! Народні організації – се наймогутніше животворне жерело народньої сили, бодрости, могутности і слави! Тямте се все і всюди, Братя Земляки і горніть ся всі до власних шкіл, до власних організацій» (ЦДАВОУб, арк. 28). Проте цей заклик не було почуто більшістю таборян, які все ще побоювались брати будь-яку участь у культурно-просвітніх акціях, зберігаючи вірність принесеній російському цареві військовій присязі.

Аби подолати такі настрої серед таборового загалу та активізувати проведення організаційно-освітньої роботи серед таборян Берлінська централь СВУ домоглась на початку червня 1916 р. переведення до Вецляр 22 полонених активістів з Фрайштадського табору. 15 червня ц.р. вони утворили у Вецлярі окрему «Просвітню секцію», головою якої був обраний полонений Юрій Мочульський. До складу управи організації увійшли полонені В. Бахір (заступник голови), Довгаленко (писар і бібліотекар), Козицький (скарбник). Також були визначені й головні завдання секції: «ширити між масою[...] національну свідомість[...] та привчати [її] до громадського способу життя». З цією метою члени секції перебирали на себе «веденне таборової школи, улаштуванне публічних концертів та відчитів, організацію курсів, агітацію і читанне по блоках» (ЦДАВОУа, арк. 12).

Як йшлося у пізнішому звіті секції, вже в перші дні свого перебування у Вецлярі її члени були змушені вести боротьбу «з темною масою, що боялась не тільки слова «Україна», а просто читання якої небудь книжки». Наслідком цього організувати

проведення читань для полонених окремих блоків не вдавалось, і започаткувати їх вдалось тільки в останніх числах червня. Це стало можливим після переходу під контроль секції блокових організацій полонених, а також таборового кіно і бібліотеки. У кінці липня 1916 р. значна частина полонених виїхала на польові роботи, і разом з ними – й частина членів «Просвітньої секції». З огляду на це робота секції була тимчасово припинена – аж до початку жовтня. Після свого повернення до табору члени секції на кількох своїх засіданнях (7-19 жовтня) обговорили та затвердили статут організації, а також перебравли у своє підпорядкування таборову школу, яка до цього часу існувала як окрема освітня організація. Також управою був санкціонований вступ 13 нових членів до організації, так що в ній вже нараховувалось 35 осіб (ЦДАВОУа, арк. 12-13).

13 жовтня 1916 р. відбулось чергове переобрання «заряду» (управи) секції, яка від цього дня діяла у такому складі – Ю. Мочульський (голова), Костянтин Голобродський (заступник голови), Бортняк (скарбник), Козицький (бібліотекар), Іван Лазько (господар), Бахір (директор народної школи). За її ініціативою було обговорено доцільність чергової реорганізації «Просвітньої секції», що обумовлювалось бездіяльністю створеної у травні 1916 р. Просвітнім відділом СВУ просвітньої громади, яка фактично перестала існувати. 22 жовтня ц.р. – після ухвалення статуту – «Просвітня секція» отримала назву «Товариство Просвітня громада імені Михайла Драгоманова».

У її статуті було визначено, що головна мета організації залишається незмінною – «ширити загальну освіту та національну свідомість між полоненими Українцями у вецлярському таборі», а діяльність громади мала реалізовуватись у згуртуванні всіх здатних до проведення просвітньої праці полонених, в організації курсів з усіх галузей знань, влаштуванні курсів для неписьменних, заснуванні народних шкіл, проведенні просвітніх вічей та концертів, утриманні таборової та мандрівних бібліотек, поширенні серед таборян популярних українських книжок та просвітніх видань. Цього ж дня на засіданні новоствореного товариства – за пропозицією члена Просвітнього відділу Р. Перфецького – з числа її членів були обрані т.зв. «мужі

довір'я» (таборяни, які були уповноважені українською громадою до відвідування робітничих команд – *авт.*), у т.ч.: Бортняк, Довгаленко, Козицький, Ю. Мочульський, Павлик, Ратушенко (ЦДАВОУа, арк. 13).

З початком листопада Просвітня громада взяла на себе проведення таборового віча (один раз на два тижні), а також почала доручати членам управи різні ділянки просвітницької роботи в таборі: читання у блоках мав провадити Федір Ємець, народну школу і курси – Бахір, бібліотеку і читальню – Ратушенко. Член громади Якобчук отримав завдання заснувати та провадити школу і бібліотеку в таборовому лазареті, ще одна школа мала бути заснована для інвалідів в 10-му блоці (відповідальні – Бортняк, Якобчук і Гордієнко). За ініціативою управи громади були внесені зміни до змісту викладів, що провадились членами Просвітнього відділу СВУ – скасовано, зокрема, деякі дисципліни, натомість збільшено обсяг годин з курсу української мови і граматики (ЦДАВОУа, арк. 14–15).

У листопаді 1916 р. – після обрання О. Терлецького головою Просвітньої громади імені М. Драгоманова – взаємодія з членами Просвітнього відділу СВУ (Б. Лепким, М. Кордубою, П. Лисецьким, В. Пачовським) набула тіснішого характеру. Управа товариства доручала їм проведення окремих курсів, у т.ч. в школі для інвалідів, до якої вписалось 100 осіб. У ній, зокрема, викладали В. Пачовський (історія), Б. Лепкий (історія літератури), Ткачук (садівництво) і Андріюк (українська мова) (ЦДАВОУа, арк. 15).

Важливою подією в житті Просвітньої громади стало створення 12 грудня в його структурі учительського гуртка, до складу якого увійшли всі учителі таборової народної школи. Його головою був обраний В. Пачовський, що також свідчило про повну взаємодію у діяльності організацій полонених і Просвітнього відділу СВУ.

Гурток здійснював «адміністрацію та педагогічний надзір» над народною школою, яку на кінець року відвідувало вже 300 таборян (ЦДАВОУа, арк. 16–17). Це переконливо свідчило про те, що все більше і більше полонених хотіли позбутись своєї неграмотності, а також здобути додаткові знання з обширу суспільних наук та природознавства, які їм пропонувала школа. Разом з тим – завдяки засвоєнню нових знань в їх свідомості відбувались незворотні зміни, що були зумовлені національним

характером школи та патріотично-державницькою позицією її вчителів. Скінчивши школу її колишні учні вже нерозривно пов'язували себе з Україною, будучи готовими поділитись своїм багажем знань задля ствердження національних ідеалів у середовищі полонених українців (Срібняк & Палієнко, 2020).

Члени Просвітньої громади активно долучалась до проведення організаційно-просвітницької роботи поза табором, відвідуючи робітничі команди полонених українців. 22 грудня 1916 р. «мужами довір'я» були обрані Бахір, Бовкун, Якубов, Калашников, Ющенко, Ганченко, Головач, Гребеник, Кузьменко, Чорнуха, Ступава, Корчак, Тур, Білик (ЦДАВОУа, арк. 16). Тоді ж було вирішено передати їм достатню кількість книжок для сформування мандрівних бібліотечок. Для цих потреб тільки протягом січня-лютого 1917 р. для робітничих команд було надіслано близько 3000 книжок (Лисецький, 1918b, с. 118).

Наприкінці 1916 р. до складу Просвітньої громади входило 75 таборян, зусилля яких у таборі регулярно проводились віча «на політично-національні теми», курси з різних галузей знань, лекції у Народному Домі (чотири рази на тиждень). Також громада провадила народну школу (щоденні тригодинні виклади), курси німецької мови («вищий» і «нижчий» рівні – щотижневі чотиригодинні заняття), «давала вистави з кіна з поясненнями», відкрила школи в лазареті та для інвалідів (ЦДАВОУа, арк. 16–17). Для підготовки достатньої кількості вчителів для таборової школи були влаштовані т.зв. «вчительські курси» (Громадська, 1917a; Громадська 1917b).

Дбала Громада і про збільшення книжкового фонду таборової бібліотеки, головними джерелами поповнення якого були надходження від СВУ, приватних жертводавців та придбання книжок в українських книгарнях (ЦДАВОУб, арк. 1-12). Ці надходження дозволили створити значний бібліотечний фонд книжок різного змісту (белетристика, релігійні, соціальні, наукові брошури та значна кількість підручників). Завдяки цьому українська книга справляла потужний вплив на формування національної свідомості полонених, які у свою чергу починали замислювались про причини свого підневільного стану в Російській імперії. Беручи участь в просвітньому житті табору, читаючи книги з таборової бібліотеки – полонені

підготовляли себе до активної участі в громадсько-політичному житті України, переймалися проблемами її державно-політичного становлення (Палієнко & Срібняк, 2020).

Не вдовольняючись лише цим громада на початку 1917 р. вдалась до проведення «бльокових читань», доручивши своїм референтам проведення занять з полоненими у кожному блоці табору (загалом 36 викладів протягом місяця). Завдяки цій просвітній праці таборяни цілковито змінили своє ставлення до «політики», почавши цікавитись різними аспектами політичного життя в Європі та світі (ЦДАВОУа, арк. 16–17).

Отже, попри свій нечисленний склад, Просвітня громада імені М. Драгоманова зуміла цілком перебрати на себе проведення просвітньої роботи в таборі, забезпечивши щоденне проведення занять у таборівій школі та стале функціонування всіх освітніх курсів. Крім того, члени Просвітньої громади готували скликання загальнотаборових зборів (вічей), призначали референтів для культурно-освітньої роботи в окремих блоках табору, опікувались таборовою бібліотекою. В рамках Громади діяв учительський гурток, члени якого мали можливість вдосконалювати свої професійні компетенції на спеціальних семінарах, які час від часу скликались у таборі.

З огляду на те, що в складі товаристві об'єдналася найсвідоміша та найактивніша частина полонених, члени Просвітньої громади справляли вирішальний вплив на всі сторони культурно-освітнього і національно-організаційного життя у таборі. Крім того, громадівці активно долучались й до активізації просвітнього життя полонених, які перебували у складі робітничих команд поза табором. Значною мірою завдяки їх зусиллям стало можливим прищепити національні ідеали значній кількості полонених українців, які пізніше увійшли до лав «Синьожупанної» дивізії, взявши діяльну участь у боротьбі за українську державність.

Література

- Громадська думка. Вецяяр, 1917. 1 лютого. Ч.6(53).
Громадська думка. Вецяяр, 1917. 1 березня. Ч.12(59).

- Кривошеєва Л. М. Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914-1918 рр.). Дис... канд. іст. наук.: 07.00.01 – Історія України / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2009. 242 арк.
- Лисецький П. Як виглядає просвітно-організаційне життя в українському таборі у Вецлярі *Вістник політики, літератури й життя*. Відень, 1918. 24 лютого. Ч.8(191). С.118.
- Мозохіна Є. З історії розвитку освітньої справи у таборі полонених українців Вецляр (Німеччина) у 1915-1917 рр. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Історичні науки. Чернігів, 2014. Вип. 123. С.191-196.
- Нагорная О.С. *Другой военный опыт. Российские военнопленные первой мировой войны в Германии (1914-1922)*. Москва, 2010. С.167-172.
- Палієнко М., Срібняк І. Книжковий рух у таборах полонених вояків-українців у Німеччині під час Першої світової війни *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. К., 2020. Вип. 25. С. 163-175.
- Срібняк І. Табір полонених українців у Вецлярі (Німеччина) у 1915-1917 рр. *Вісник Київського державного лінгвістичного університету*. Серія «Історія, економіка, філософія». К., 1998. Вип. 2. С. 38-57.
- Срібняк І. *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.)*. К., 1999. С.93-110.
- Срібняк І. «Национальный след» в книге О.С.Нагорной о военнопленных царской армии в Германии (1914-1922 гг.): полемические записки украинского историка *Соціум. Документ. Комунікація: зб. наук. праць*. Серія: історичні науки. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип.6. С.287-301.
- ЦДІА України, м. Львів (ЦДІАУЛ), ф.309, оп.1, спр.2634, арк.3.
- ЦДАВО України (ЦДАВОУа), ф.4382, оп.1, спр.1, арк.1-66.
- ЦДАВО України (ЦДАВОУб), ф.4382, оп.1, спр.30, арк.1-79.
- Golczewski Frank. *Deutsche und Ukrainer: 1914-1939*. Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag, 2010. S. 108-127.
- Rehmer Claus. Das Ukrainerlager Wetzlar-Büblingshausen (1915-1918). Ein besonderes Lager? *Mitteilungen des Wetzlarer Geschichtsvereins*, 1994. Heft 37. S. 77-116.
- Rehmer Claus. «Revolutionierungspolitik» und Ukrainer-Lager *Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen. Ende des 19. Jahrhunderts bis 1917/18*. Frankfurt a. M. u. a., 1997. S. 245-280.
- Runzheimer Jürgen. «...Damit alle an uns erinnert werden»! Das ukrainische Gefangenenlager in Wetzlar *Heimat an Lahn und Dill*. 1994. Bd. 284. S. 2-3.
- Runzheimer Jürgen. Film als historische Quelle. Das ukrainische Kriegsgefangenenlager in Wetzlar *Claudia Weidemann und Rudolf Worschech: Kamera. Oskar Barnack. Frühe Filme aus Wetzlar und Umgebung*, Frankfurt am Main 2002, S.25-28.
- Jung Irene, Wiedl Wolfgang. Ein «besonderes» Lager für Ukrainer *Zwischen Propaganda und Alltagsnot. Wetzlar und der Erste Weltkrieg 1914-1918*. Neustadt an der Aisch, 2016. S. 262-282.

References

- Hromads'ka dumka (1917a, 1 lyutoho). Vetslyar, № 6(53).
- Hromads'ka dumka (1917b, 1 bereznya). Vetslyar, № 12(59).
- Kryvosheyeva, L. M. (2009). Natsional'no-prosvitnya diyal'nist' Soyuzu vyzvolennya Ukrainy v taborakh viys'kovopolonenykh ukrayintsiv (1914-1918 rr.). Dys... kand. ist. nauk.: 07.00.01 – Istoriya Ukrainy / Zaporiz'kyu natsional'nyy universytet. Zaporizhzhya, 242 ark.
- Lysets'ky, P. (1918, 24 lyutoho). Yak vyhlyadaye prosvitno-orhanizatsiyne zhyttye v ukrayins'kim tabori u Vetslyari Vistnyk polityky, literatury y zhyttya. Viden', № 8(191). S.117-119.
- Mozokhina, Ye. (2014). Z istoriyi rozvytku osvith'oyi spravy u tabori polonenykh ukrayintsiv Vetslyar (Nimechchyna) u 1915-1917 rr. Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Istorychni nauky. Chernihiv, Vyp. 123. S.191-196.
- Nagornaya, O. S. (2010). Drugoy voyennyi opyt. Rossiyskiye voyennoplennyye pervoy mirovoy voyny v Germanii (1914-1922). Moskva. S.167-172.
- Paliyenko, M. & Sribnyak, I. (2020) Knyzhkovyy rukh u taborakh polonenykh voyakiv-ukrayintsiv u Nimechchyni pid chas Pershoyi svitovoyi viyny Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy: arkheohrafichni doslidzhennya unikal'nykh arkhivnykh ta bibliotechnykh fondiv. Kyiv, Vyp. 25. S. 163-175.
- Sribnyak, I. (1998). Tabir polonenykh ukrayintsiv u Vetslyari (Nimechchyna) u 1915-1917 rr. Visnyk Kyyivs'koho derzhavnoho lnhvistychnoho universytetu. Seriya «Istoriya, ekonomika, filosofiya». Kyiv. Vyp. 2. S. 38-57.
- Sribnyak, I. (1999). Poloneni ukrayintsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914-1920 rr.). Kyiv. S.93-110.
- Srybnyak, I. (2018). «Natsyonal'nyy sled» v knyhe O.S.Nahornoy o voennoplennykh tsarskoy armyy v Hermanyy (1914-1922 hh.): polemycheskye zapysky ukraynskoho ystoryka Sotsium. Dokument. Komunikatsiya: zb. nauk. prats'. Seriya: istorychni nauky. Pereyaslav-Khmel'nyts'ky. Vyp.6. S.287-301.
- CSDIA Ukrainy, m. L'viv, f.309, op.1, spr.2634.
- CDAVOa Ukrainy, f.4382, op.1, spr.1.
- CDAVOb Ukrainy, f.4382, op.1, spr.30.
- Golczewski, F. (2010). *Deutsche und Ukrainer: 1914-1939*. Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag. S. 108-127.
- Rehmer, C. (1994). Das Ukrainerlager Wetzlar-Büblingshausen (1915-1918). Ein besonderes Lager? *Mitteilungen des Wetzlarer Geschichtsvereins*. Heft 37. S. 77-116.
- Rehmer, C. (1997). «Revolutionierungspolitik» und Ukrainer-Lager *Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen. Ende des 19. Jahrhunderts bis 1917/18*. Frankfurt a. M. u. a. S. 245-280.
- Runzheimer, J. (1994). «...Damit alle an uns erinnert werden»! Das ukrainische Gefangenenlager in Wetzlar *Heimat an Lahn und Dill*. Bd. 284. S. 2-3.
- Runzheimer, J. (2002). Film als historische Quelle. Das ukrainische Kriegsgefangenenlager in Wetzlar *Claudia Weidemann und Rudolf Worschech: Kamera. Oskar Barnack. Frühe Filme aus Wetzlar und Umgebung*, Frankfurt am Main 2002, S.25-28.

Jung, I. & Wiedl, W. (2016). Ein «besonderes» Lager für Ukrainer *Zwischen Propaganda und Alltagsnot. Wetzlar und der Erste Weltkrieg 1914-1918*. Neustadt an der Aisch. S. 262-282.

PECULIARITIES OF CONDUCTING NATIONAL EDUCATIONAL WORK IN THE CAMP OF CAPTIVE UKRAINIANS WETZLAR, GERMANY (June 1916 - February 1917)

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of World History
Borys Grinchenko Kyiv University,
13-B, Marshal Timoshenko St., Kyiv, Ukraine, i.sribniak@kubg.edu.ua

The article analyzes the peculiarities of conducting national educational work among the captured Ukrainian soldiers in the camp Wetzlar, Germany, during June 1916 – February 1917. Since the Ukrainization of the camp (September 1915), it has been held by members of the IED Education Department, and since May 1916 – after the establishment of the Educational Community named after M. Drahomanova – passed to the sphere of responsibility of its members from among the prisoners. Thanks to the arrival of a group of Ukrainian activists from the camp Freistadt (Austria-Hungary) it became possible to organize daily classes at the camp folk school of literacy and the sustainable operation of all educational courses.

The community took care of providing the school with a teaching staff from among the prisoners themselves, at the same time it was very important to participate in the teaching work of civilian members of the IED Education Department – educators with high school or university education. In addition, members of the Educational Community prepared the convening of general camp meetings (chambers), appointed officers for cultural and educational work in individual blocks of the camp, took care of the camp library. Within the Community there was a teachers' group, whose members had the opportunity to improve their professional competencies at special seminars, which were convened from time to time in the camp.

Given that the society brought together the most conscious and active part of the prisoners, the members of the Educational Community had a decisive influence on all aspects of cultural, educational and national-organizational life in the camp. In addition, the community actively participated in the intensification of the educational life of the prisoners, who were part of the workers' teams outside the camp. Largely due to their efforts, it became possible to nationally inform a significant number of captured Ukrainians, who later joined the ranks of the «Blue-Zhupan» division, taking an active part in the struggle for Ukrainian statehood.

Keywords: *Ukrainian prisoners; Educational community; teacher; Wetzlar camp; Germany.*

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ В ЛАГЕРЕ ВОЕННОПЛЕННЫХ УКРАИНЦЕВ ВЕЦЛЯР, ГЕРМАНИЯ (июнь 1916 – февраль 1917 гг.)

Игорь Срибняк, доктор исторических наук, профессор,
заведующий кафедрой всемирной истории,
Киевский университет имени Бориса Гринченко,
ул. Тимошенко 13б, Киев, Украина, i.sribniak@kubg.edu.ua

В статье проанализированы особенности проведения национально-просветительской работы в среде военнопленных украинцев в лагере Вецляр, Германия (июнь 1916 – февраль 1917 гг.). С момента украинизации лагеря (сентябрь 1915 г.) она велась усилиями членов Просветительского отдела Союза освобождения Украины, а с мая 1916 г. – после создания Просветительской громады им. М. Драгоманова – перешла в сферу ответственности её членов из числа военнопленных. Благодаря приезду группы украинских активистов из лагеря Фрайштадт (Австро-Венгрия) стало возможным организовать ежедневное проведение занятий в лагерной народной школе грамоты и непрерывное функционирование всех образовательных курсов.

Громада обеспечивала подбор и расстановку учителей в народной школе (из числа самих военнопленных), вместе с тем очень важным было и участие в преподавательской работе гражданских членов Просветительского отдела СВУ, имевших за плечами университетское образование. Кроме того, члены Образовательной громады готовили созыв общелагерных собраний (веч), назначали референтов для культурно-образовательной работы в отдельных блоках лагеря, организовывали работу лагерной библиотеки. В рамках Громады действовал учительский кружок, члены которого имели возможность совершенствовать свои профессиональные компетенции на специальных семинарах, которые время от времени созывались в лагере.

В связи с тем, что в составе общества объединилась наиболее сознательная и активная часть военнопленных, члены Просветительской громады оказывали решающее влияние на все стороны культурно-просветительской и национально-организационной жизни в лагере. Кроме этого, члены Громады принимали активное участие в активизации образовательной жизни военнопленных, находящихся в составе рабочих команд вне лагеря. В значительной степени благодаря их усилиям стало возможным привить основы национального самосознания значительной части военнопленных украинцев, которые позднееполнили ряды «Синежупанной» дивизии, приняв деятельное участие в борьбе за украинскую государственность.

Ключевые слова: военнопленные украинцы; Просветительская громада; учитель; лагерь Вецляр; Германия.

Статья надійшла до редакції 12.02.2021 р.

Прийнято до друку 09.06.2021 р.